

Park ušľachtilých duší

(libreto)

Všetci sme navzájom jeden druhému anjelom. Myslí sa tým anjelom života. Večného, tento svet presahujúceho života. Sú ale chvíle, keď maska zdanlivo neškodne vyzerajúcej ľudskej bytosti padne a zjaví sa pod ňou tvár anjela – smrti.

Na Slovensku takáto chvíľa nastala v čase šesťročnej existencie vojnovkej Slovenskej republiky, politickej totality rokov 1939 – 1945, ktorá vznikla v tieni a ako satelit nacistického Nemecka. Postupnou kryštalizáciou vnútropolitických a spoločensko-kultúrnych pomerov sa dovtedy v mieri nažívajúci spoluobčania začali meniť na strojcov ľudáckeho režimu, obeť ľudáckeho režimu a verejnosť, ktorá sa spočiatku len zvedavo prizerala, neskôr jej časť aktívne pritakávala, iná časť aktívne odporovala, zvyšok sa stal ľahostajný.

Pokiaľ ľudácky režim zbavoval občanov ich politických práv (práva na verejné formulovanie vlastného politického názoru, odlišného od oficiálneho názoru, hlásaného vládnuou štátotranou, ako aj práva na organizovanie sa v opozičnej politickej strane) väčšina to nepocíťovala ako vážne nebezpečenstvo. Veď systém politického pluralizmu bol pre Slovensko v tej dobe ešte príliš cudzím, zdanlivo zvonku mu nanucovaným výmyslom a široká slovenská verejnosť nemala dostatok času, aby sa s ním hlbšie zžila.

Keď začal ľudácky režim siahať na právo na súkromie a súkromné vlastníctvo – pre väčšinu išlo stále ešte len o súkromie a majetok Židov.

Mnohí Slováci začali strácať posledné ilúzie o ľudáckom režime, až keď videli, ako noví vládcovia začínajú nehanebne rozkrádať židovský majetok, o ktorom tvrdili, že ho zabavujú v prospech slovenského ľudu a ako začínajú zbavovať Židov základných ľudských práv a slobôd – až po najzákladnejšie právo, právo na život. Bolo zrejmé, že plán ľudáckeho štátu na vyvezenie Židov

mimo územia Slovenskej republiky má jediný cieľ: aby sa už nikdy nikto zo Židov nemohol vrátiť nazad, domov, a uchádzať sa o navrátenie svojho majetku.

Napriek tomu sa v pomerne pokojnej vnútroľitckej atmosfére roku 1942 podarilo predstaviteľom režimu vyviezť zo Slovenska v priebehu desiatich mesiacov 56 000 židovských spoluobčanov na istú smrť. Zastávky vlakov: Majdanek, Treblinka ... Osvienčim. Prvý dievčenský transport z Prešova. Prvý chlapčenský transport zo Žiliny. Potom deti, starci, ženy, muži, všetci natlačení v spoločných dobytčích vagónoch bez rozdielu veku a pohlavia.

Keď nacistické vojská utrpeli prvú vážnejšiu porážku na prelome rokov 1941/1942 v bitke o Moskvu, propaganda ešte mohla hovoriť o čiastkovom neúspechu. K citelnej zmene nálad a názorov slovenskej verejnosti prispela až zima na prelome rokov 1942/1943. Po zdrvujúcej nastickej porážke v bitke o Stalingrad bolo všetkým premýšľajúcim ľuďom už viac-menej jasné, že ide o zásadný zvrat a prvý významný krok na ceste k definitívnej porážke hitlerovského Nemecka. Vektory sa obrátili.

V tom čase sa začal organizovať protifašistický odpor (neskôr odboj) aj na území Slovenska. Nespokojnosť silnela v armádnych kruhoch, v kruhoch politických oponentov režimu, vznikali prvé ozbrojené skupiny partizánov.

29. augusta 1944 vypuklo Slovenské národné povstanie, povstanie občanov vojrovej Slovenskej republiky proti nacistickým prisluhovačom. Na povstalecké územie utekali aj bezradné židovské rodiny, dúfajúc, že budú vo väčšom bezpečí. Blížil sa koniec vojny.

Po potlačení povstania nemeckými vojenskými jednotkami začala záverečná etapa likvidácie slovenských odporcov nacizmu a slovenského fašizmu a spolu s nimi aj zvyškov populácie Židov, žijúcich na Slovensku, ktorí sa ukryvali v hojnejšom počte teraz už zväčša v horách na bývalom povstaleckom území v okolí Zvolena a Banskej Bystrice.

Zima na prelome rokov 1944/1945 bola výnimočne mrazivá. V slovenských horách zostali len tí, ktorí sa nemali kam vrátiť, alebo boli presvedčení, že ich v dolinách čaká istá smrť: slovenskí a českí antifašisti a komunisti, sovietski velitelia, ukrajinskí partizáni, bojaschopní Židia. Matky s

malými deťmi sa vydali na cestu za vytúženým teplom a jedlom. Na úpätí hôr ich čakali trestné jednotky. Vznikli dva masové židovské hroby: Kremnička, Nemecká.

Viacere židovské rodiny, ktoré to nevzdali a boli vypátrané vo svojich úkrytoch v lesoch alebo v okolitých dedinách, boli bez milosti na mieste postrieľané. Nie raz aj so slovenskými dobrodincami, ktorí sa im pokúšali nezištne pomôcť.

Najväčšie múzeum holokaustu na svete, Múzeum Jad Vashem v Jeuzaleme, každoročne udeľuje v zastúpení štátu Izrael vyznamenania tým občanom Slovenskej republiky, ktorí nezištne pomohli v čase nacisticko-l'udáckeho besnenia židovským spoluobčanom; či už ich ukryli priamo vo svojom dome, alebo niekde v blízkom okolí a starali sa o nich. Tým, že sa ich ujali, zachránili im život, riskujúc život svoj a svojich najbližších. Vyznamenanie dáva vyznamenanému právo nosiť hrdý titul „Spravodlivý medzi národmi“. Samotné oceňovanie sa deje v duchu hesla: Ak si zachránil jeden život, zachránil si celý svet.

Získať takéto ocenenie nie je jednoduché, ani ľahké. Musia existovať priami svedkovia a nimi vlastnoručne podpísané svedectvá. Zväčša proces udelenia tohto ocenenia iniciuje sám zachránený, prípadne jeho rodina. Keďže čas neúprosne letí, mnohí zo záchrancov sú už oceňovaní in memoriam a ocenenia preberajú ich deti.

Za zhruba 35 rokov udeľovania tohto vyznamenania bolo odmenených viac ako 450 občanov Slovenskej republiky, či už išlo o jednotlivcov, alebo manželské páry. Všetky príbehy zachránených a stručné životopisy ich záchrancov sú zhromaždené v Múzeu Jad Vashem v Jeruzaleme.

Existuje však aj kategória ľudí, ktorí nemôžu získať takéto ocenenie, keďže zahynuli spolu so židovskými spoluobčanmi, ktorým sa pokúšali pomôcť, takže nie je nikto, kto by mohol pre nich ocenenie žiadať. Z ústneho podania poznáme na Slovensku niekoľko takýchto prípadov, ale iste existujú aj prípady, ktoré nemal kto zaznamenať, keďže všetci priami svedkovia zahynuli, alebo

uskutočnená nezištná pomoc z akéhokoľvek iného dôvodu nevyšla na svetlo sveta a je odsúdená na upadnutie do večného zabudnutia.

Pamätník Park ušľachtilých duší vyjadruje pietnu vďaku všetkým. I vyznamenaným, i tým, ktorí za svoj čin nikdy žiadne vyznamenanie zrejme nedostanú napriek tomu, že ich úsilie sprevádzala kratší či dlhší časový úsek hrôzostrašná nutnosť žiť s pocitom bezprostredného ohrozenia života svojho aj svojich blízkych, alebo ich dokonca vlastné úsilie stálo to najcennejšie - život samotný. Našu úctu si zaslúžia za to, že nadradili svoje hlboko ľudské *Ja* nad neosobný režim, že nestrčili hlavu do piesku, naopak, svojim skromným spôsobom ukázali celému svetu, že osobnú zodpovednosť za chod sveta a lásku k blížnemu je možné realizovať aj v neľudských podmienkach nacistickej zvole.

Títo všetci sú anjelmi života. I keď si mnohých z nich nevieme pripomenúť po mene a zrejme nikdy nebudeme dôvernejšie poznať ich konkrétne príbehy, mali by sme pri spomienke na nich zvolať: „Svätí, svätí, svätí!“

Miloš Žiak